

Jyrki Korpua

SANKARIFANTASIA, PULP JA POPULAARIKIRJALLISUUS

Nimensä mukaisesti sankaruus on *heroisessa fantasiassa* eli sankarifantasiassa kaiken keskiössä.¹ Yhdysvaltalainen kirjailija L. Sprague de Camp (1907–2007) kuvasi vuonna 1968 lajia ”fiktioksi, jossa lukija pakenee todellisesta maailmastamme paikkaan, jossa kaikki miehet ovat vahvoja, naiset kauniita, elämä seikkailua ja ongelmat yksinkertaisia” (de Camp 1968, 13, käännös kirjoittajan). Tänä päivänä sankarifantasian todellisuus ei kuitenkaan ole aivan näin yksinkertaista, saati yksinkertaistetun seksististä. Sankarihahmot ovat fantasiassa ja spekulatiivisessa fiktiossa keskeisessä roolissa, mutta ne voivat esiintyä lukuisissa muodoissa ja tyyleissä. Mieleemme voi nousta fantasian sankareina vaikkapa klassiset heerokset, jollaisista de Camp puhuu, kuten voimamiehet Herkules, Tarzan tai Conan. Tai kenties ensimmäisenä ajatteleme kyvykkäitä ja rooliinsa kasvavia selviytyjiä kuten Frodo Reppuli, Luke Skywalker ja Harry Potter tai sankarittaria miehisen maailman puristuksessa eli hahmoja kuten vaikkapa Ihmenainen, Éowyn, Buffy tai Kattnis Everdeen. Toisaalta voimme nähdä sankareina monimuotoiset hyvän ja pahan välimaastossa lymyävät velhot ja magian mestarit kuten Michael Moorcockin *Elric*-sarjan Elricin, Ursula LeGuinin *Maameren tarinoiden* Gedin ja Margaret Weisin ja Tracy Hickmanin *Dragonlance*-sarjan Raistlin Majeren.

Vladimir Propp (2003, 39–65) kansantarinoiden morfologian tutkimuksessaan ja Joseph Campbell (2008, 28–30) tutkimuksessaan monomyytistä, sankarin matkasta ja sankaruuden monimuotoisuudesta huomioivat, että useimmissa tarinoissa on kyse sankari-protagonistin matkasta seikkailuihin ja paluusta tämän jälkeen voittajana. Vastaavan narratiivisen mallin voidaan nähdä esiintyvän toistuvasti vaikkapa Hollywood-elokuvissa (ks. Vogler 1998). Tällainen ”sinne ja takaisin” -asetelma on tyypillinen fantasiakertomukselle. Esimerkiksi 1900-luvun fantasian mestarin J. R. R. Tol-

kienin pääteosten *Tarun Sormusten herrasta* ja *Hobitin* voi nähdä toimivan juuri näin (Korpua 2015, 188).

Kuten tämän teoksen avaava kirjoitukseni ”Länsimaisen fantasian traditiosta 1900-luvulle” huomauttaa, sankaruus ja sankarimyytit ovat olleet fantasiakirjallisuuden keskeistä sisältöä aina antiikista keskiajalle ja 1900-luvulle sekä nykypäivään saakka. Tämä alaluku keskittyy tällaisten sankaritarinoiden yhteen alalajiin, eli 1920-luvulta 1950-luvulle saakka erityisen suosittuun pulp-fantasiaan eli populaarikirjallisuuden sankarifantasiaan.

Fantasia on elänyt vahvaa vaihetta vaihtelevissa sykleissä halki 1900-luvun nykypäivään saakka. 1920–50-luvuilla etenkin Yhdysvalloissa suosittua olivat pulp-lehdet ja niiden scifi-, kauhu- ja fantasia-aiheinen kirjallisuus, jota jo omana aikanaan arvostavasti nimitettiin myös ”kioskikirjallisuudeksi”, sillä tekstejä myytiin lehtimuodossa halvalla kioskeissa. Tällaisia lehtiä olivat esimerkiksi *Weird Tales* (1923–54, 279 numeroa), *Astounding* (alk. 1930 usealla nimellä, muiden muassa *Astounding Stories of Super-Science*, *Astounding Science Fiction* ja nyk. *Analog Science Fiction and Fact*) sekä *Unknown* tai *Unknown Worlds* (1939–43).

Nimitys ”pulp” tuli alun perin lehtiin käytetystä halvasta paperimassasta, mutta myöhemmin pulp ymmärrettiin myös teosten kertakäyttöisyyttä merkitseväksi nimitykseksi. Ensimmäisenä pulp-julkaisuna pidetään Frank A. Munseyn 1882 perustamaan nuorten lehteä *The Golden Argosy. Freighted with Treasure for Boys and Girls*. Pulp-julkaisut eriytyivät omiin kertomustyyppeihinsä, kuten fantasiaan, Yhdysvalloissa 1920-luvulla ja olivat erittäin suosittuja aina toiseen maailmansotaan saakka, mutta joutuivat sittemmin antamaan tietä televisioviihdelelle, sarjakuvalehdille, pokkareille sekä pienikokoisille *digest*-lehdille. (*Tieteen termipankki*; Server 2002, xi-xii.) Niiden vaikutus näkyy kuitenkin edelleen merkittävän tämän päivän populaarikulttuurissa.

Sankarifantasiassa kioski- ja pulp-kirjallisuudessa oli takanaan kuitenkin pitkä ja elinvoimainen kirjallinen traditionsa. Heroisten myyttien uudelleentuleminen tapahtui viimeistään 1800-luvulla, mutta toisaalta vastaavat sankari- ja antisankarihahmot ovat olleet

suosittuja. Monet tutkijat pitävätkin herooiden fantasian tärkeimpinä esikuvina antiikin sankarihahmoja kuten vaikkapa Herkules-ta (tai Heraklesta).

Seikkailukirjallisuudesta pulp-fantasiaan

1800-luvulla seikkailukirjallisuus osasi hyödyntää nousevan uuden lukijakunnan, jonka etenkin kaupunkien urbanisoituneet nuoret miehet muodostivat (Smith 2000). Seikkailukirjallisuus myös jatkoi varhaisemman erittäin suosittua historiallisen fiktion traditiota, jota 1800-luvulla edustivat muun muassa kaupallisesti menestyneet kirjailijat Walter Scott (1771–1832) ja Alexandre Dumas vanhempi (1802–1870). Alun alkaen herooinen fantasia ja muu aikansa spekulatiivinen fiktio olikin nimenomaisesti juuri miehille suunnattua kirjallisuutta. Sen teksteissä on nähtävissä jopa selvä misogyninen ote, ja tutkijat ovat olleet tästä näkökulmasta kiinnostuneita esimerkiksi Robert E. Howardin *Conan*-sarjan naiskuvasta (ks. esim. Elliott 2013) tai H. P. Lovecraftin novellien naiskuvasta (ks. Burleson 1992).

Varhaisen fantastisen sankariutta hyödyntäneen seikkailukirjallisuuden mestareita olivat Robert Louis Stevenson (1850–1894), H. Rider Haggard (1856–1925) ja Edgar Rice Burroughs (1875–1950). Skotlantilainen Stevenson oli viehtynyt ajalle suosittuun matkakirjallisuuteen ja pyrki teoksissaan viihteellisyyteen. Hänen teoksistaan tunnetaan nykyään parhaiten *Young Folks* -lehdessä ajalleen tyypillisesti jatkokertomuksena ilmestynyt *Aarresaari* (*Treasure Island*, 1881–82) sekä kauhufantastinen lyhytromaani *Tohtori Jekyll ja Mr. Hyde* (*Strange Case of Dr Jekyll and Mr Hyde*, 1886) ja myöhemmin lukuisina scifi-sovituksina tunnettu novelli ”Ruumiinsiappaajat” (”The Body Snatchers”, 1884).

Englantilainen H. Rider Haggard on ”kadonnut maailma” -genren (*lost worlds*) keskeinen kirjailija. Hänen teoksissaan seikkailut yhdistyvät usein fantastisiin ja yliluonnollisiin elementteihin. Haggardin *Allan Quatermain* -sarjasta tunnetuin on vuoden 1885 teos

Kuningas Salomon kaivokset (King Solomon's Mines), joka yhdistää fantasiaa eksoottisten Afrikan miljöiden kolonialistiseen kuvaukseen. Haggardin seikkailufantasian voi nähdä lähenevän usein myös aikansa suosittua viktoriaanista kauhukirjallisuutta. Hän hyödynsi myös muun muassa mielenkiintoisella tavalla yliluonnollista naisjumalatar Ayeshaa sankariensa vastavoimana teoksessaan *She: A History of Adventure* (1886–1887). Yliluonnollinen afrikkalainen valtiatar Ayesha vaikutti varmasti myöhempään fantasiaan suoraanaisesti Anne Ricen *Vampyyrikronikoiden* egyptiläisen vampyyrikuningatar Akashan hahmossa teoksessa *Kadotettujen kuningatar (The Queen of the Damned, 1988)*. Seikkailun ja sankarikertomukset yhdistivät jo ennen pulp-kirjallisuuden selkeintä menestyskautta yhdysvaltalainen kirjailija James Branch Cabell (1879–1958), joka kuvasi itse luomaansa Poictesmen fantasiamaailmaa kokoelmassaan novelleja, jotka tunnetaan yhdessä nimellä *Biography of the Life of Manuel* (1919–1929).

Yhdysvaltalainen Edgar Rice Burroughs tunnetaan erityisesti *Tarzan* -tarinoistaan (1912–1966) sekä *John Carter*- tai toiselta nimeltään *Mars*-sarjasta (*Barsoom*-sarja, 1912–1948, 1964), jotka edustavat viihteellistä tieteisfantasiaa. Burroughs tuotti teoksia myös maapallon sisään sijoittuvasta (kadonneesta) Pellucidar-fantasiamaailmasta sekä kertomuksia esimerkiksi Venuksen fantasiamaailmasta. Burroughs on myös varhainen esimerkki kirjailijasta, joka osasi erinomaisesti tuotteistaa teoksensa. Jo Burroughsin elinaikana *Tarzan* ja *John Carter* olivat hahmoina maailmanlaajuisesti tuotteistettuja. *Tarzanista* on tehty yli 200 elokuvaa vuosien 1918 ja 2017 välillä. Tekipä Disneykin teosten pohjalta täyspitkän animaation vuonna 1999 (ohj. Chris Buck & Kevin Lima). Elokuvien lisäksi *Tarzanin* hahmo esiintyi menestyneissä kuunnelmissa Yhdysvalloissa vuosina 1932–1936 ja uudelleen 1951–1953 sekä kymmenissä eri televisioadaptaatioissa eri puolilla maailmaa. Pulp-fantasiassa *Tarzanin* tapaiset päähenkilöt ovat olleet keskeinen, kokonaisia teossarjoja kuvaava hahmo.

Sankarifantasian 1900-luvun tunnetuimman hahmon Conanin loi tuottelias yhdysvaltalainen Robert E. Howard (1906–1936).

Hänen pulp-kertomustensa aiheet vaihtelivat fantasian, kauhun, dekkarin, lännenkertomuksen ja historiallisen fiktion välillä. Conan-sankarin Howard loi aikansa keskeiseen pulp-lehteen *Weird Talesiin*. Howardin atlantilaisen Kull-sankarin ensiesiintymistä novellissa ”Varjojen valtakunta” (”The Shadow Kingdom”, 1929) pidetään ensimmäisenä todellisena miekka ja magia -genren sankarifantasian tuotoksena (Sadelehto 1991, 7).

Miekka ja magia sekä populaari ”kumma”

Miekka ja magia (*sword and sorcery*) -lajityypissä keskeistä on nimensä mukaisesti miekkataisteluiden ja taikuuden eli magian yhdistäminen. Terminä miekka ja magia on sangen uusi, ja sen syntymistä edelsi kirjailija Michael Moorcockin kirje *Amra*-fanilehteen vuonna 1961, jossa hän vaati termiä Robert E. Howardin *Conan*-tarinoiden tyylliselle kirjallisuudelle. Moorcock ehdotti nimeksi eepistä fantasiaa (*epic fantasy*), jota termiä Tom Shippey (2001, xviii–xii) itse asiassa käyttää J. R. R. Tolkienin fantasiateoksista. Tolkien (1981, 414) itse kutsui fiktiotaan heroiseksi romanssiksi (*heroic romance*). Yhdysvaltalainen kirjailija Fritz Leiber vastasi *Ancalagon* lehdessä (huhtikuu 1961, uudelleen laajennettuna heinäkuu 1961) Moorcockille ja ehdotti termiksi juurikin miekkaa ja magiaa.

Howardin sankarihahmo Conan voidaan nykyään nostaa miekka ja magia -fantasian suurimmaksi klassikoksi, vaikka termi itsessään kehitettiin vasta 1960-luvulla. Howard julkaisi runsaasti tarinoita sankaristaan vuosien 1928–1936 välisenä aikana, ja kaikki Howardin *Conan*-seikkailut on julkaistu alkukielellä samoissa kansissa massiivisessa teoksessa *The Complete Chronicles of Conan* (Gollancz, 2006). Teos sisältää myös Howardin artikkelin ”The Hyborian Age”, jossa Howard selventää fantasiamaailmansa ja sen myyttisten aikakausien historiaa ja kosmologiaa. Howardin varhaisen kuoleman jälkeen Conan jäi elämään seikkailufantasian kirjallisuushistoriaan, sillä *Conan*-sarjan fanit perustivat vuonna 1956

Hyborian liiton (Hyborian League) vaalimaan Howardin *Conan*-tarinoiden perintöä. Erityisesti tämä on näkynyt *Amra*-fanilehdessä, jossa suuri osa tarinoista on julkaistu. *Conan*-tarinoita ovatkin sittemmin kirjoittaneet kymmenet kirjoittajat, muun muassa kirjailijat L. Sprague de Camp ja Robert Jordan. *Conan*-tarinoissa sankari itse käyttää surutta miekkaansa (tai muita aseita) tavoitteidensa saavuttamiseen, mutta magia on tarinoissa erityisesti hänen vastustajiensa keino ja useimmiten pahuuden palvelijoiden keino päämääriensä saavuttamiseen. Conanin kuvataan myös usein vihaavan magiaa sen kaikissa muodoissa.

Conanin edustaman miekka ja magia -genren rinnalle nostetaan usein myös niin kutsuttu miekka ja sandaali -alalaji (*swords and sandals*) tai *peplum*-genre, viitaten latinan tunikaa tarkoittavaan saanaan (kreik. *peplos*). Elokuvan historiassa myöhemmin miekka ja sandaali -lajin vahvin esiintulo tapahtui Italiassa 1950- ja 60-lukujen miesten (*macho*) elokuvien kohdalla. Yhdysvalloissa laji on ollut jatkuvasti esillä toimintaelokuvan, mutta myös fantasian puolella. Myös esimerkiksi menestyselokuva *Gladiatorin* (2000, ohj. Ridley Scott) tai *Troijan* (Troy, 2004, ohj. Wolfgang Petersen) voi nähdä edustavan miekka ja sandaali -lajia. Televisiossa aikanaan suosittu *Hercules: The Legendary Journeys* (Yhdysvallat 1995-1999) sekä sen sivutuotteena liikkeelle lähtenyt *Xena: Warrior Princess* (Yhdysvallat 1998-2001) edustavat myös samanlaista ”miekan ja sandaalien” -maailmankuvaa, mutta käyttävät komiikkaa tarinoiden keventävänä voimana. Sarjoista *Xenan* saman niminen päähenkilö vahvana naisena ja ”soturiprinsessana” mursi 1990-luvulla lasikattoja ja sarja esitti myös aikansa amerikkalaiselle televisiolle epätyypillisesti rohkeita seksuaalisuuden kuvauksia. Sarja rakentui pitkälle myös *Xenan* ja hänen toverinsa Gabrielen vahvan ystävyuden ja rakkauden varaan, joka oli omiaan nostamaan esiin myös faniteorioita kaksikon seksuaalisesta suuntautumisesta, vaikkakin sarja tuntui varovan sanomasta mitään lopullista aiheesta.

1900-luvun herooinen fantasia tai niin sanottu miekka ja magia ei kuitenkaan ollut vain yhdysvaltalainen ilmiö. Kuten tämän teok-

sen ensimmäisessä luvussa mainitaan, Brittein saarilla 1900-luvulla tradition merkittävimmät tekijät olivat akateemisten Inklings-kirjailijoiden lisäksi lordi Dunsany, T. H. White ja E. R. Eddison. Heitä edelsivät 1800-luvun keskeiset brittiläiset kirjailijat kuten George MacDonald ja William Morris.

Yhdysvalloissa pulp-kirjallisuus linkittyi vahvasti lehtiin ja näistä keskeisesti chicagolaiseen *Weird Talesiin*, jonka mukaan nimettiin myös oma kirjallisuuslajinsa, kumma tai outo kirjallisuus (*Weird Fiction*). *Weird Tales*-lehden perusti J. C. Henneberger, ja sitä toimitti pitkään Edwin Baird. Lehteen kirjoittivat alan keskeisistä tekijöistä muun muassa H. P. Lovecraft (Howard Phillips Lovecraft, 1890–1937), Clark Ashton Smith (1893–1961) Zothique-novelleillaan, Seabury Quinn (1889–1969) sekä Howard ja myöhemmin Dorothy McIlwrightin menestyksekkäällä toimittajakaudella lajin laaja-alaiset taiturit kuten Ray Bradbury (1920–2012), Fritz Leiber (1910–1992) ja C. L. Moore (Catherine Lucille Moore, 1911–87). Mooren Joiryn Jirel -hahmo on samalla osoitus siitä, että pulp-sankarifantasian päähenkilö saattoi olla myös nainen. Ja vaikka lukijakunta oli selkeän miesvoittoista (ks. Smith 2000), niin kirjoittajina – kuten lukijoinakin – oli myös naisia.

Oman mielenkiintoisen lisänsä pulp-kirjallisuuteen toi kumman kirjallisuuden, kosmisismin ja kosmisen kauhun mestari H. P. Lovecraft. Lovecraft kirjoitti alan lehtiin ja tunsivat Robert E. Howardin ja he jopa sopivat yhdessä tietyistä teemoista sekä sijoittivat teoksiaan toistensa luomiin maailmoihin tai yhdistivät maailmojaan. Lovecraft loi teoksissaan niin kutsutun Cthulhu-mytologian, jossa keskiössä oli epäinhimillisen maailmankaikkeuden estetiikka. Lovecraftin maailma on groteski, järjettömien epäinhimillisten voimien hallitsema ja ihmisen käsityskyvylle täysin mahdoton sisäistää tai ymmärtää. Hänen teoksissaan kauhu rakentuu tämän kosmisen kokonaisuuden järjettömyyden avautumisen varaan ja ihmisen oman mitättömyyden havaitsemiseen. Lovecraftin ainoa romaani *Charles Dexter Wardin tapaus* (*The Case of Charles Dexter Ward*, postuumisti 1941) esittelee mestarillisesti samaa turhautumisen teemaa.

Lovecraftin vaikutus fantasian ja oudon kirjallisuuden lajeille on ollut valtava. Yhä 2020-luvulla Lovecraftin novellit ovat suosittuja omina itsenään, mutta myös Cthulhu-kirjallisuuden ympärille syntyneen mytologian lähtökohtana luoden oman ”lovecraftilaisen kauhun” alalajin (*Lovecraftian horror*). Näissä teoksissa keskiössä on usein ihmistä väheksyvä tai jopa vihaava asenne (misanthropia) tai ylipäänsä ajatus, että lajina ihminen on kosmoksen keskelä vain pieni, käytännössä mitätön vaikuttaja. Lovecraft tyyllisiä Cthulhu pastisseja ja niistä innoituksensa saaneita teoksia ovat tehneet muun muassa Robert Bloch, August Derleth ja Lin Carter. Cthulhu-mytologia on innoittanut runsaasti myös television, elokuvan, peliteollisuuden, musiikin sekä sarjakuvan tekijöitä (ks. Smith 2006). Suomessa Cthulhu-henkisiä pastisseja ovat kirjoittaneet genren keskeiset kirjailijat, kuten S. Albert Kivinen, Boris Hurtta, Kari Nenonen, Johanna Sinisalo ja Maarit Verronen.

Sankarifantasian vaikutus

Lyhyeksi jääneestä kukoistuskaudestaan huolimatta populaari sankarifantasia ei päättynyt pulp-lehtien suosion kaventumiseen 1950-luvulla. Sitä on pidetty elossa lukuisilla käänöksillä sekä englanninkielisillä antologiajulkaisuilla, kuten L. Sprague de Campin miekka ja magia -antologiasarjalla (1963–1970) sekä Lin Carterin *Flashing Sword* -kokoelmilla (1973–1981). Sittemminkin esimerkiksi englantilainen kirjailija Michael Moorcock (s. 1939) on keskittynyt etenkin sankarifantasiaan novelleissaan, mutta on kirjoittanut myös muutamia fantasia- ja kauhuaiheisia romaaneja, joissa käytetään sankarifantasian kirjallisia keinoja. Moorcockin merkittävin fantasian alan tuotos on *Elric*-sarja (1961–2005), joka muistuttaa Howardin *Conan*-sarjaa sijoittuen hieman samantapaiseen myyttiseen kaukaiseen maailmankaikkeuteen. Moorcock pyrki luomaan teoksissaan fantasiaa, jonka päähenkilö on todellinen antisankari, Howardin Conanin vastakohta, ja fantasiana jotain täysin muuta kuin Tolkienin teokset. Sarjan ensimmäinen kokonainen

romaani *Elric melnibonélainen* (*Elric of Melniboné*, 1972) kuvaa jo varhaisemmista novelleista tuttua yhtä aikaa julmaa ja rakastavaa päähenkilöä, joka ei ole ihminen, vaan myyttisen melnibone-laisten heimon suuri velhokuningas. Hän on yhtä aikaa heikko ja vahva, sillä hänen maagiset voimansa ovat suuret, mutta toisaalta hän on sairaalloinen, niin sanotusti vähäverinen, albiino. Elric on myös cervantesilainen ”surullisen hahmon ritari”, sillä tarinoissa hänen elämänsä on jatkuvaa alamäkeä petosten vuoksi, jotka johtavat hänen vaimonsa ja sukunsa kuolemaan ja koko valtakuntansa ja rotunsa tuhoon.

Sankarifantasia, pulp-fantasia ja populaarikirjallisuus vahvoine sankarihahmoineen ovat jättäneet merkittävän jäljen länsimaisen fantasian kulttuuriin. Jäljen ja merkityksen, jota 2000-luvulla ei aina purematta niellä. Vaikka tänä päivänä teosten päähenkilöiden sankaruutta tai antisankaruutta voidaan kyseenalaistaa ja koetella, näkyy lajien vaikutus merkittävästi sekä fantasiakirjallisuuden, -elokuvan että -television nykyhetkessä. Tänä päivänä sankarifantasian ja pulp-kirjallisuuden seikkailut, tarinat ja hahmot kelpaavat muuksikin kuin vain nopeasti nautittavaksi viihdekirjallisuudeksi, joka niiden alkuperäinen tarkoitus oli. Niiden kautta voidaan avata tärkeitä keskusteluja ja pohtia ympäröivää maailmaa kriittisin silmin. Esimerkiksi Tarzanin tai Conanin hahmojen nykypäivän tulkinnat ikään kuin huutavat rinnalleen kriittistä pohdintaa hahmojen seksismistä, sovinismista ja peittelemättömästä imperialismista ja eurosentrismistä. Tässäkin mielessä sankarifantasian klassiset teokset ja niiden aikalaiskontekstit on jokaisen fantasian kulttuureista kiinnostuneen hyvä tuntee.

VIITTEET

⁺ ~~Terminä *sankari* ei toki~~ ole aivan yksiselitteinen. Sankari voi tarkoittaa sekä *heerosta*, myyttistä yliluonnollista urhoa (ks. Frye 1967, 33–34), tai yleisemmin antiikin draamateorian mukaista *protagonistia*, eli johtavaa hahmoa tai päähenkilöä johon yleisö yleensä samaistui. Nykyään *protagonisti* voi tarkoittaa yleisesti tarinan päähenkilöä (ks. Baldick 1990, 180). Sankari voi toki olla myös *antisankari*, jolloin hän ei antiikin *protagonistin* mukaisesti edusta välttämättä positiivisia arvoja yleistetyn lukijan silmissä.

LÄHTEET

- Baldick, Chris (1990) *The concise Oxford dictionary of literary terms*. Oxford: Oxford University Press.
- Burleson, Donald R. (1992) Lovecraft and gender. *Lovecraft Studies*, Issue 27, Fall 1992, 21–25.
- Campbell, Joseph (2008/1949) *The hero with a thousand faces*. Third edition. Novato: New World Library.
- de Camp, L. Sprague (1968) Introduction. Teoksessa Robert E. Howard & L. Sprague de Camp *Conan the freebooter*. New York: Lancer Books, 9–14.
- de Camp, L. Sprague (1976) *Literary swordsmen and sorcerers: the makers of heroic fantasy*. Sauk City: Arkham House.
- Elliott, Winter (2013) Life, liberty and the pursuit of women: gender dynamics in the Hyborian world. Teoksessa Jonas Prida (toim.) *Conan meets the academy. Multidisciplinary essays on the enduring Conan*. Jefferson: McFarland, 36–51.
- Frye, Northrop (1967/1957) *Anatomy of criticism. Four essays by Northrop Frye*. New York: Atheneum.
- Korpua, Jyrki (2015) *Constructive mythopoetics in J. R. R. Tolkien's legendarium*. Oulu: Oulu University Press.
- Propp, Vladimir (2003/1968) *Morphology of the folktale*. Austin: University of Texas Press.
- Sadelehto, Markku (1991) Esipuhe. Teoksessa Markku Sadelehto (toim.) *Pimeyden linnake*. Helsinki: Jalava, 7–10.
- Server, Lee (2002) *Encyclopedia of pulp fiction writers*. New York: Fact on File, Inc.
- Shippey, Tom (2001) *J. R. R. Tolkien: author of the century*. London: HarperCollinsPublishers.
- Smith, Erin A. (2000) *Hard-boiled: working-class readers and pulp magazines*. Philadelphia: Temple University Press, United States of America.

Smith, Don G. (2006) *H. P. Lovecraft in popular culture: the works and their adaptations in film, television, comics, music and games*. Jefferson: McFarland.

Tieteen termipankki (2017) Kirjallisuudentutkimus: pulp.

<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:pulp> (Luettu 15. 6. 2017).

Tolkien, J. R. R. (1981) *The letters of J. R. R. Tolkien*. Toim. Humphrey Carpenter. London: George Allen & Unwin (Publishers) Ltd.

Vogler, Christopher (1998) *The writer's journey: mythic structures for writers*. Second edition. Studio City: M. Wiese Productions.